

A lehetségesvilág-fikcionalista fikciójának ontológiája¹

Bevezetés

A hétköznapiak során valamennyien teszünk lehetőségességgel és szükségszerűséggel kapcsolatos úgynevezett modális állításokat. A nyelvészek, logikusok és nyelvfilozófusok az ilyen típusú állításokat általában a lehetségesvilág-beszédmód segítségével szokták elemezni. A lehetségesvilág-beszédmód egy hasznos technikai eszköz, ám alkalmazása hátulütővel jár: elkötelez bennünket amellett, hogy szó szerint léteznek lehetséges világok. Sokan érthető módon nem szívesen vállalják ezt az ontológiai terhet, de megtartanák a lehetségesvilág-beszédmódot annak praktikus haszna miatt. Az ő számukra jött létre a lehetségesvilág-fikcionalizmus elmélete, ami a fikciós operátor használatával képes felfüggeszteni a nemkívánatos ontológiai elköteleződést.

A lehetségesvilág-fikcionalizmus azonban súlyos problémákkal kerül szembe, és nagy valószínűséggel nem képes célt érni. Tanulmányomban először bemutatom az álláspontot (1. rész), majd kísérletet teszek a különböző forgalomban lévő változatoknak az elkülönítésére (2. rész). Így metafizikai szempontból két jelentős lehetségesvilág-fikcionalista elméletre jutunk, amelyek mindegyike nehéz helyzetben van.

A 3. részben ezért kísérletet teszek a lehetségesvilág-fikcionalizmus egy új elméletének körvonalazására, amely már nem tekinti céljának az ontológiai elköteleződés felfüggesztését. Az általam ismertetett lehetségesvilág-fikcionalizmus egy kimondottan realista elmélet, azonban szemben a hagyományos metafizikai koncepciókkal, a lehetséges világokat emberalkotta absztrakt tárgyaknak tételezi, amelyek a nyelvészek, logikusok és nyelvfilozófusok alkotásai arra a célra, hogy a hétköznapiak során tett modális állításaink szemantikáját elemezzék.

1. Mi az a lehetségesvilág-fikcionalizmus?

Mielőtt felvázolnánk a lehetséges világok fikcionalista elméletét, először tisztáznunk kell, hogy mi az a lehetségesvilág-beszédmód és mik a benne megjelenő lehetséges világok?² Mindennapi beszélgetéseink során gyakran teszünk olyan állításokat, amelyek modális

¹ A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP–16–2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² Bővebb ismertetéshez magyarul lásd HUORANSZKI Ferenc (2001), *Modern metafizika*. Budapest, Osiris, és TÖZSÉR János (2009), *Metafizika*. Budapest, Akadémiai Kiadó ide vonatkozó fejezeteit.

kifejezéseket tartalmaznak, mint amilyen a „lehetséges, hogy p ”, „lehetetlen, hogy p ”, vagy a „szükségszerű, hogy p ”. A modális kifejezéseket tartalmazó állításokat modális állításoknak nevezzük, ilyen például a következő mondat:

(1) Lehetséges az, hogy az előttem lévő asztal piros színű legyen.

A lehetségességről és szükségszerűségről szóló diskurzust pedig, amely (1)-hez hasonló mondatokat tartalmaz, modális diskurzusnak nevezzük.

A nyelvészek, logikusok és nyelvfilozófusok a modális diskurzus elemzésére használják az úgynevezett lehetségesvilág-beszédmódot. Ennek lényege az, hogy a modális diskurzus kijelentéseit parafrázálják, a modális kifejezéseket lecserélik lehetséges világokkal kapcsolatos kifejezésekre, mint a „van olyan lehetséges világ, amelyben p ”, „nincs olyan lehetséges világ, amelyben p ”, vagy a „minden lehetséges világban p ”. Az (1) állítás tehát a lehetségesvilág-beszédmódban az alábbi formát nyeri:

(2) Van olyan lehetséges világ, amelyben az előttem lévő asztal piros színű.

A lehetségesvilág-beszédmód használata egy erős eszköz a kutatók kezében arra, hogy a modális diskurzus szemantikáját elemezzék. A metafizikai probléma akkor bukkan fel, ha a lehetséges világok létezésére és természetére kérdezzük rá.

A lehetségesvilág-beszédmód ugyanis a kortárs analitikus filozófiában sokak által elfogadott quine-iánus meta-ontológiai kereten³ belül elkötelez bennünket a lehetséges világok létezése mellett. Ennek az az oka, hogy ontológiai elköteleződéseinket az egzisztenciális kvantorok (a köznyelvi „van” szócska) hatókörében szereplő entitások adják, a (2)-es mondatban pedig látható, hogy a „lehetséges világ” kifejezés a „van” szócska hatókörében áll. (2)-es állítás tehát elkötelez bennünket a lehetséges világok létezése mellett.

Realisták azonban többféleképpen lehetünk a lehetséges világokkal kapcsolatban. A leghíresebb álláspont – bár nem a legnépszerűbb – minden bizonnyal David Lewis genuin realizmusa.⁴ Az elmélet szerint a lehetséges világok ugyanolyan értelemben léteznek, mint a mi aktuális világunk, azaz fizikai tárgyak mereológiai összességei. Az egyes világok azonban egymástól téridőben izoláltak, ezért nem tudjuk például megfigyelni a többi világot egy nagy távcsővel. Lewis elmélete, annak ellenére, hogy „bizarr science-fictionnek tűnik”,⁵ komoly előnnyel bír a riválisokkal szemben, ugyanis a modalitás reduktív elemzését adja. Ez azt jelenti, hogy Lewis képes elszámolni a modális állítások igazságalkotóival: az (1)-es mondatot az teszi

³ E keretrendszer teljes bemutatásához lásd: VAN INWAGEN, Peter (1998), „Meta-ontology” *Erkenntnis* [48] (2)

⁴ LEWIS, David (1986), *On the Plurality of Worlds*. Oxford, Basil Blackwell.

⁵ Ez ROSEN, Gideon (1990), „Modal Fictionalism” *Mind* [99] (395) kritikája.

igazzá, hogy van egy olyan világ, amelyben az asztalom hasonmása piros színű. A rivális elméleteknek ezzel szemben feltételezniük kell valamilyen saját jogon létező modális tulajdonság meglétét az asztalomban, olyat, ami szerint lehetne piros. Ennek feltételezése azonban problémás lehet.

A lehetséges világokkal kapcsolatos genuin realizmus azonban sokak számára nem meggyőző álláspont, épp annak kontraintuitív jellege miatt, így az ő számukra adott második opcióként az ersatz realizmus. Az ersatz realizmus szerint a lehetséges világok absztrakt entitások. Az álláspontnak több változata ismert – képi, nyelvi és mágikus ersatzizmus – a legelfogadottabb nézet szerint a lehetséges világok platonikus proposíciók maximális és konzisztens halmazai.⁶

Az elgondolás, miszerint *léteznek* lehetséges világok azonban már önmagában is különös, és érthető módon sokan megpróbálnak mentesülni az ontológiai elköteleződés alól oly módon, hogy közben meg tudják tartani a lehetségesvilág-beszédmódot, mint praktikus szemantikai eszközt. Az ő számukra jött létre a lehetségesvilág-fikcionalizmus elmélete.⁷

A lehetségesvilág-fikcionalista hasonló módon jár el a lehetségesvilág-beszédmód elemzése során, mint ahogyan a fiktív karakterekről szóló fikcionális diskurzus mondatait általában elemezni szokták,⁸ érdemes tehát az álláspont bemutatását ezzel kezdeni.

Nézzük meg a következő példamondatot:

(3) Sherlock Holmes a Baker Street 221B szám alatt lakik.

Mindannyian megértjük (3)-t, azonban ami az igazságát illeti, a válasz mégsem egyértelmű. Természetesen ha megpróbálnánk felkeresni Holmest az adott címen, nem találnánk meg, mert az aktuális világ tényei szerint (3) hamis. Azonban van az állításnak egy olyan olvasata is, amelyben igaznak fogadnánk el, például egy irodalom órán, mert a történet szerint Sherlock Holmes valóban a Baker Street 221B-ben lakik. A legegyszerűbb megközelítés szerint akkor, amikor igaznak tartjuk (3)-at, valójában mindig „az *f* fikció szerint” mondatoperátor hatókörében értjük azt, csak kényelmi okokból nem tesszük explicitté. Vagyis az irodalomórán (3)-on a következőt értjük:

(4) A *Sherlock Holmes* fikciója szerint Sherlock Holmes a Baker Street 221B szám alatt lakik.

⁶ Jó áttekintést ad az ersatz realizmus további változatairól BÁCS Gábor, KOCSIS László (2011), „Lewis a világok sokaságáról” *Magyar Filozófiai Szemle* [55] (4)

⁷ ROSEN (1990).

⁸ Leginkább a kripkeánus tradícióban. Például: KRIPKE, Saul (2013), *Reference and Existence*, Oxford, Oxford University Press, vagy SALMON, Nathan (2005) „Nonexistence” In *Metaphysics, Mathematics and Meaning*, Oxford, Oxford University Press. A fikcionális diskurzus elemzéséről bővebben, magyarul: DOMBROVSZKI Áron (2015), „Referálnak-e a fiktív nevek? Kripke és Salmon a negatív egzisztenciális állításokról” *Elpis* [9] (1)

A fikciós operátor gondoskodik róla, hogy ne kelljen elköteleződnünk a hatókörében álló proposíció igazsága mellett, (4)-et állíthatja bárki igaz módon anélkül, hogy (3)-at az aktuális világban igaznak tartaná. Az eljárás tudományos és filozófiai elméletekkel is működik, ha azt mondom, hogy „Le Verrier elmélete szerint létezik a Vulcan bolygó, ami a Merkúr perihéliumának 38 szögmásodperces precesszióját okozza”, ezt minden további nélkül állíthatom igaz módon anélkül, hogy elköteleződnék az operátor hatókörében álló proposíció igazsága mellett, vagy amellel, hogy létezik egy Vulcan nevű bolygó.

A lehetségesvilág-fikcionalista is ugyanezt a módszert kívánja alkalmazni a nemkívánt ontológiai elköteleződésekkel szemben. A (2)-es mondat a fikcionalista szemszögéből mindig egy fikciós operátor hatókörében áll, legfeljebb kényelemből nem mondjuk ki mindig:

(5) A lehetséges világok elmélete szerint van olyan lehetséges világ, amelyben az előttem lévő asztal piros színű.

A következmények azonosak, a lehetségesvilág-fikcionalistának nem kell elköteleződnie a lehetséges világok létezése mellett. De ahogy fentebb láttuk, a lehetséges világoknak többféle metafizikai elmélete van, így fontos megjegyezni, hogy a lehetséges világok elméletén a genuin realizmust szokták érteni, egészen pontosan David Lewis 1986-os *On the Plurality of Worlds* című könyvét. A fikciós operátor ezért a „Lewis 1986 szerint” formát kapja.

A lehetségesvilág-fikcionalista tehát elérte a célját, ám az elméletet többféle változatban is megtalálhatjuk a szakirodalomban. A következő részben ezekről a változatokról és az ellenük tehető ellenvetésekről lesz szó.

2. A lehetségesvilág-fikcionalizmus változatai

A lehetségesvilág-fikcionalizmust két szempont szerint csoportosíthatjuk,⁹ ennek alapján kapunk három lehetséges változatot. Mindenekelőtt előfeltételezzük, hogy léteznek modális igazságok, azaz az (1) mondat az aktuális világban szó szerint igaz, kell tehát lennie valaminek, ami igazá teszi.

Az első szempont, amely alapján elkülöníthetjük a fikcionalista változatokat abban a kérdésben tér el, hogy mit tekint az (1)-hez hasonló mindennapi modális állításaink igazságalkotójának.¹⁰ Az erős változat szemantikai szerepet szán a fikciós operátornak, és az álláspont szerint modális kijelentéseinket a fikció teszi igazgá, azaz Lewis 1986. A gyenge

⁹ Részletesebben erről a kérdéstről DOMBROVSZKI Áron (megjelenés alatt), „A lehetségesvilág-fikcionalizmus új elmélete” *Elips* tanulmányban írok.

¹⁰ Az igazságalkotók elméletéhez lásd például KOCIS László (2016), *Az igazságalkotás metafizikája*. Budapest, L'Harmattan.

változat ennél jóval szerényebb, agnosztikus a kérdést illetően, ami azt illeti, az álláspont képviselői gyakran egyfajta „anti-metafizikus” attitűddel rendelkeznek: számukra az egyetlen cél az, hogy elkerüljék a nemkívánatos ontológiai elkötelződéseket, innentől pedig nem bonyolódnak további problémákba.¹¹

A második szempont az, hogy mi a felhasznált fikció –Lewis 1986 – metafizikai természete. A platonista változat szerint a genuin realizmus elmélete szükségszerű, téridőn kívül létező absztrakt proposíciók halmaza. Az absztrakt artefaktualista változat ezzel szemben azt állítja, hogy Lewis elmélete emberalkotta (egészen pontosan egy filozófus-alkotta) absztrakt tárgy, ami térbeli kiterjedés nélküli, de időbeli létező, és bizonyos fizikai, mentális és absztrakt entitások létezésétől függ.¹²

Ezen kategóriák alapján megkapjuk a lehetséges álláspontokat:

- gyenge lehetségesvilág-fikcionalizmus;
- erős platonista lehetségesvilág-fikcionalizmus;
- erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus.

Mint már fentebb szó volt róla, a gyenge változat képviselői többnyire anti-metafizikus pozíciót foglalnak el, ezért az ő esetükben – bár logikailag lehetséges lenne – nem különböztettem meg platonista és artefaktualista változatokat. Ez azt is jelenti, hogy a gyenge lehetségesvilág-fikcionalizmus metafizikai szempontból kevésbé érdekes, így a továbbiakban főként az erős változatokkal foglalkozom. Nézzük meg, milyen problémákkal néznek szembe ezek az elméletek.

Kezdjük a platonista változattal, amellyel szemben két területről hozhatunk ellenvetéseket. Az első típus a lehetségesvilág-metafizika diskurzusán belül marad, ilyen Daniel Nolan kritikája,¹³ amely szerint a platonista fikcionalizmus tulajdonképpen nem más, mint álcázott ersatz realizmus. A platonista fikcionalisták ugyanis azt állítják, hogy Lewis 1986 fikciója platonikus proposíciók halmazából áll, tehát elfogadják, hogy léteznek proposíciók. Ha viszont elfogadják a proposíciók létezését, akkor minden bizonnyal azok maximális és konzisztens halmazait is elfogadják. Az ersatz realizmus legnépszerűbb változata szerint pedig épp ezek a lehetséges világok – nem világos tehát, hogy miben is különbözik a két álláspont. Ám még ha ezt körvonalazzuk is, a platonista fikcionalista elmélete bonyolultsága miatt teoretikus

¹¹ TUBOLY Ádám Tamás (2012) „A lehetséges világok fikcionalista elméletének nehézségei” *Elpis* [6] (2) hasonló felosztást alkalmaz.

¹² Az absztrakt artefaktualizmus átfogó elméletét adja THOMASSON, Amie L. (1999), *Fiction and Metaphysics*. Cambridge, Cambridge University Press.

¹³ NOLAN, Daniel (1997), „Three Problems for ‘Strong’ Modal Fictionalism” *Philosophical Studies* [87] (3)

szempontból hátrányba kerül, az ersatz realizmussal szemben ezért alulmotivált pozícióvá válik.

Az ellenvetések másik fajtáját a lehetségesvilág-metafizikától független diskurzusból, a fikciókkal és fiktív karakterekkel foglalkozó vitákból meríthetjük. Az érvek arra a konklúzióra vezetnek, hogy a fikciókat és a fiktív karaktereket célszerű absztrakt artefaktumoknak tekintenünk, a platonizmus ugyanis komoly gondokkal küzd.¹⁴ Kétségtől, a legtöbbünknek erős intuíciója az, hogy a *Sherlock Holmes* történeteket Conan Doyle hozta létre, és nem pedig felfedezte valamilyen téridőn kívüli platonikus világból. Bár az intuíciók nem tekinthetők erős filozófiai érveknek, a platonista kétségtől adós marad a magyarázattal, miként is fedezte fel Doyle a történeteket. Nézzünk meg két komolyabb ellenvetést a platonizmussal szemben.

Az első Sainsbury úgynevezett kiválasztási problémája,¹⁵ amely a fenti intuitív ellenvetés szabatosabb megfogalmazása. Fontos megjegyeznünk ehhez, hogy a platonista álláspont szerint végtelen számú Sherlock Holmes jelölt létezik a platóni világban, amelyek egymástól kis mértékben különböznek. Sainsbury arra mutat rá, hogy amikor Conan Doyle kitalálta a „Sherlock Holmes” nevet, valahogy ki kellett választania a referenciát a végtelen számú Holmes jelölt közül, amely már minden tulajdonsággal rendelkezik. Ám az alkotói folyamat tapasztalatunk szerint egyszerűen nem úgy megy végbe, hogy miután az író kitalálta a nevet, és misztikus úton referenciát talált hozzá, már egyből egy kész karaktere van. A fiktív karakterek ugyanis formálódnak a történet írása közben, ami a platonizmus igazsága esetén nehezen magyarázható folyamat. Az álláspont képviselői pedig többnyire adósak maradnak ezzel a magyarázattal.

A másik ellenvetés a platonikus entitások egy lényeges tulajdonságát veszi alapul, amely szerint az ilyen típusú absztrakt tárgyak „nem állhatnak oksági viszonyban semmivel”. Ez a definíció már eleve ellehetetleníti, hogy a fikció írói bármilyen kapcsolatba kerüljenek a fiktív karakterekkel vagy a fikciókkal. Egy ilyen jellegű definíciós problémát csak akkor lehet megoldani, ha másként tekintünk a platonikus tárgyra, ám nagyon sokan egyetértenek a tulajdonságot illetően.¹⁶

A platonista lehetségesvilág-fikcionalizmusra nézve az ilyen külső támadások súlyosabbak és nehezebb kilábalni belőlük. Azt mutatják, hogy ha a fikciók metafizikájáról van szó, az

¹⁴ Zvolenszky Zsófia absztrakt artefaktualizmust védelmező és motiváló cikksorozata számos érvet hoz fel az álláspont mellett. Például ZVOLENSZKY Zsófia (2012), „Against Sainsbury’s Irrealism About Fictional Characters: Harry Potter as an Abstract Artefact” *Magyar Filozófiai Szemle* [56] (4), ZVOLENSZKY Zsófia (2015), „An Argument for Authorial Creation” *Organon F* [22] (4).

¹⁵ SAINSBURY, Mark (2010), *Fiction and Fictionalism*. London, Routledge, 61–63.

¹⁶ TÖZSÉR (2009), 55–56 ezt a platonikus tárgyak egy lehetséges definíciójának tekinti.

absztrakt artefaktualizmus jobb döntés, tehát az artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus ellen csak az első típusú ellenvetések tehetők. Nézzünk meg ezekből kettőt.

Az első egy episztemológiai jellegű ellenvetés, amelyet Andrea Sauchelli vetett fel.¹⁷ Ennek lényege az, hogy ha az erős változat szerint a választott fikció, vagyis Lewis 1986 határozza meg a modális diskurzusok szemantikáját, akkor szükség van az ehhez való hozzáféréshez is arra, hogy a mindennapi modális állításokat egyáltalán megérthessük, vagy igazságukat eldöntsük. Ez azt jelenti, hogy akik nem olvasták Lewis könyvét, nem képesek modális állítások értelmezésére vagy azok megtételére, ami nyilvánvalóan nem igaz. Hovatovább, 1986 előtt még nem is létezett a szóban forgó fikció, ami azt jelenti, hogy azelőtt senki nem tehetett volna lehetségességgel vagy szükségszerűséggel kapcsolatos állításokat. Ez szintén nem igaz.

A második, Nolan által felvetett metafizikai ellenérv az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus hasonló tulajdonságát használja fel. Nolan szerint ha az álláspont igaz lenne, az túlságosan „mesterségesse” tenné a modalitást.¹⁸ Ha a fikció az igazságalkotója az ilyen típusú kijelentéseknek, akkor 1986 előtt nemcsak hogy nem tudtunk értelmesen beszélni a lehetőségekről (lásd Sauchelli érve), de ezek az igazságok nem is léteztek, mert hiányzott a szóbanforgó igazságalkotó, ami az elmélet szerint nem más, mint Lewis 1986. Ezzel egy rokon ellenvetés az, hogy a fikció megírása kontingens esemény volt, lehetséges lett volna az, hogy Lewis nem írja meg az *On the Plurality of Worlds* című könyvet. Ezt a következőképpen is megfogalmazhatjuk: „ha David Lewis nem létezett volna, semmi nem lenne lehetséges”.¹⁹ Márpedig úgy gondoljuk, hogy az objektív modális tények nem függhetnek valamilyen kontingens esemény – például egy fikció megírásának –bekövetkezésétől.

Az eddigiekből úgy tűnik, hogy a lehetségesvilág-fikcionalizmus erős változata elég rossz helyzetben van. A platonista változat azért, mert nem tűnik plauzibilisnek a feltételezés, hogy a fikciók vagy a bennük megjelenő fiktív entitások platonikus tárgyak lennének. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a platonista változat mentesül a modalitással kapcsolatos kritikák alól, amelyekkel az artefaktualista változat néz szembe. Ott ugyanis a legfőbb problémát az okozta, hogy az absztrakt artefaktumok, szemben a szükségszerű és tőlünk független platonikus tárgyakkal, kontingens létezéssel bírnak, ami úgy tűnik, hogy alkalmatlanná teszi őket arra, hogy megalapozzák a modális állítások szemantikáját. A következő részben az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus lehetőségéről lesz szó, vagyis arról, hogy milyen

¹⁷ SAUCHELLI, Andrea (2013), „Modal Fictionalism, Possible Worlds and Artificiality” *Acta Analytica* [28] (4), 411–421.

¹⁸ Nolan (1997), 264–266.

¹⁹ WOODWARD, Richard (2011) „Is Modal Fictionalism Artificial?” *Pacific Philosophical Quarterly* [92] (4).

formában képviselhetjük plauzibilisen az álláspontot. Saját álláspontomat hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmusnak nevezem, mert mind az erős, mind a gyenge változatból tartalmaz elemeket.

3. Az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus lehetősége: hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmus

Mindenekelőtt érdemes diagnosztizálnunk, mi volt a legnagyobb probléma az erős lehetségesvilág-fikcionalizmussal? Az a gondolat, hogy a fikció szemantikai szereppel rendelkezik, önmagában még nem ördögtől való. A probléma inkább az, hogy ezt a szemantikai hozzájárulást az általunk mindennapok során használt modális állításokra kívánja vonatkoztatni. Ha ezt a hatókört némileg szűkítjük, meg tudjuk őrizni az elmélet „erős” tulajdonságát.

Miről is van szó? Tegyük különbséget a hétköznapi nyelvhasználat és a tudományos nyelvhasználat közt. A hétköznapi nyelvben gyakran használunk pontatlan, elmosódott határú, szubjektív, kvalitatív kifejezéseket, amelyek alkalmatlanok lennének a tudományos munkára. Ezzel szemben a tudományos életben egzakt, objektív, kvantitatív kifejezések használatára törekszünk, és eleve más stílusban kommunikálunk, legyen az akár szóbeli, akár írásbeli közlés.

Ennek hallatára sokan a pozitivistá tudományfilozófiára asszociálnak, és meghaladottnak tartják az ilyen jellegű különbségeket. Azt javaslom, hogy ne tekintsük ezt a megkülönböztetést valamilyen szemantikai vagy akár metafizikai, éles határvonalnak. Egyszerűen itt arról van szó, hogy másként beszélünk, más szavakat és stílust használunk mikor barátainkkal kötetlenül beszélgetünk a mindennapok során, és megint máshogy akkor, amikor tudományos prózát írunk, vagy egy konferencián adunk elő.

A hétköznapiak tehát során gyakran mondunk olyanokat, hogy „a föld gömbölyű”, vagy hogy „ennek a tárgynak piros színe van”. A tudományos diskurzusban ezeket inkább úgy fejezzük ki, hogy „a föld geoid alakú”, vagy hogy „a tárgyról visszavert fény hullámhossza 650nm”. Ezt a módszert, amikor a kutatók a hétköznapiak során használt kifejezéseket tudományos munkára alkalmas terminus technicusokra cserélik, Rudolf Carnap explikációnak nevezi.²⁰

Ha jobban belegondolunk, a nyelvészek, logikusok és nyelvfilozófusok ugyanilyen explikációt végeznek akkor, amikor a hétköznapi modális kifejezéseinket – „lehetséges, hogy p ”, „lehetetlen, hogy p ”, „szükségszerű, hogy p ” – a lehetségesvilág-beszédmód nyelvére fordítják, amelyben sokkal inkább a „van olyan lehetséges világ, amelyben p ”, „nincs olyan

²⁰ CARNAP, Rudolf (1950), *Logical Foundations of Probability*. Chicago, University of Chicago Press, 1–18.

lehetséges világ, amelyben p ”, és a „minden lehetséges világban p ” kifejezéseket használják, mert ezek precízen definiált jelentéssel rendelkeznek, ezért alkalmasak szemantikai elemzésre.²¹

A lehetségesvilág-fikcionalista számára ezek a lehetséges világokkal kapcsolatos kifejezések még egy fikciós operátor („Lewis 1986 szerint p ”) hatókörébe is kerülnek. Erre azért van szükség, mert névértéken a (2)-höz hasonló állítások hamisak az aktuális világban: nincsenek konkrét vagy platonikus értelemben vett lehetséges világok, vagy legalábbis nem szívesen tételeznénk fel ezek létét bizonyítékok hiányában. Álláspontunk szerint a lehetséges világok fiktív entitások, akár csak a fiktív karakterek.

Most, hogy eljutottunk odáig, hogy a lehetségesvilág-beszédmód használata tulajdonképpen nem más, mint egy explikációs eljárás a hétköznapi nyelvről a tudományos nyelvre, választ adhatunk az erős fikcionalizmust érintő problémára. Fentebb azt írtam, hogy a javaslat lényege a hatókör szűkítése, ami alatt azt értettem, hogy az erős változat jellegzetességét, tehát a fikciós operátor szemantikai szerepét korlátozzuk kizárólag a tudományos nyelvre, ami jelen esetben nem más, mint a lehetségesvilág-beszédmód.

Ez azt jelenti, hogy a (2)-höz hasonló tudományos nyelvbeli, lehetséges világokkal kapcsolatos állítások igazságalkotójának Lewis 1986 fikcióját kell tekintenünk. Ez a fikciós operátor jelentéséből levezethető következmény, hiszen az azt mondja, hogy Lewis 1986 szerint igaz az, hogy vannak olyan lehetséges világok, amelyben így és így állnak a dolgok. És ezzel nincs is semmi baj, a mesterségességgel kapcsolatos vád ezen a ponton nem állhat meg, hiszen az egész lehetségesvilág-beszédmód egy mesterséges diskurzus, amit a tudományos közösség hozott létre bizonyos célokra. Amit állítok ezzel az nem csak annyi, hogy nem problémás a lehetségesvilág-beszédmód igazságalkotójának tekinteni Lewis 1986-ot, hanem sokkal erősebb: más úton nem alapozhatjuk meg ezt a diskurzust, ezért hibázunk ha nem így járunk el.

Ezzel ugyan eddig sok újat nem mondtunk, hiszen az erős lehetségesvilág-fikcionalista eddig is így tekintett a lehetségesvilág-beszédmód szemantikájára. Az eltérés abban mutatkozik meg, és ezért volt szükség a kétféle nyelvhasználat megkülönböztetésére is, hogy a hétköznapi nyelvben felfüggesztjük a fikciós operátor szemantikai szerepét. Azzal kapcsolatban, hogy az (1)-hez hasonló lehetőségességgel és szükségszerűséggel kapcsolatos hétköznapi modális állításoknak mi az igazságalkotója, a hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmus agnosztikus. Ez azt

²¹ Hasonló jellegű fikcionalizmus mint explikáció koncepciót mutat be: TUBOLY Ádám Tamás (megjelenés alatt) „Fikcionalizmus mint explikáció? Lehetséges világok és fiktív karakterek” In Szabó Erzsébet, Vecsey Zoltán, *Az irodalmi fikciók megértésének mechanizmusai*. Szeged, Grimm.

is jelenti, hogy kompatibilis lehet alternatív elméletekkel, például ami szerint a dolgok rendelkeznek saját jogukon modális tulajdonságokkal.

Szemantikai tulajdonságait tekintve a hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmus ennyiben különbözik a hagyományos lehetségesvilág-fikcionalizmusoktól. Metafizikai oldalról azonban a különbség még radikálisabb. Az álláspont alapvetően egy külső szemléletet javasol a lehetséges világok felé, és deskriptív elméletről lévén szó, arra tesz kísérletet, hogy a tapasztalatot elemezve mondja meg, mik azok a lehetséges világok – és nem azt, hogy minek kéne tekintenünk őket.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy egy metafizikai diskurzusban hogyan hasznosíthatjuk a tapasztalatainkat, amikor elméletileg olyan dolgokról van szó, amelyeket képtelenség megtapasztalni – Lewis szerint hiába ragadunk távcsövet, a lehetséges világokat nem figyelhetjük meg, mert téridőben izoláltak tőlünk. Azt gondolom, nem is a lehetséges világokra kéne fókuszálnunk, hanem a nyelvészek, logikusok, filozófusok, egyszóval a tudományos közösség gyakorlatára, akik használják a „lehetséges világok” fogalmát. Fontos hangsúlyozni, hogy itt paradigmátikus eltérés van a hagyományos analitikus metafizika objektivitásra, megfigyelőtől független világ vizsgálatára irányuló célkitűzése, és az én társadalmi gyakorlatokat előtérbe helyező deskriptív vállalkozásom közt.

Azt is mondhatnám, hogy a „mik azok a lehetséges világok?” kérdésre triviális választ adok: a lehetséges világok a filozófusok által kitalált elméleti (hipotetikus) entitások, amelyek eredetileg gyakorlati céllal rendelkeztek, azzal, hogy elemezzék a segítségükkel a mindennapi modális állításokat. Ám a fogalom megszületése után nem sokkal ez a gyakorlati cél egyesek számára feledésbe merült, és a filozófusok elkezdtek „keresni” a lehetséges világokat a megfigyelőtől független valóságban is, azon spekulálva, hogy vajon absztrakt vagy konkrét entitások-e.

Azonban a hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmus nem egy anti-metafizikus álláspont, javaslatom az, hogy tekintsük a lehetséges világokat emberalkotta absztrakt létezőknek. Lehetséges világok valószínűleg nem léteznének még ma sem, ha a filozófusok – vagy valaki más – nem hozza létre őket. Ez még valószínűbb a lehetséges világokat leíró metafizikai elméletekre: maguk ezek az elméletek szintén a filozófusok alkotásai, nem pedig valamilyen mágikus módon felfedezték őket.

Ez egyben azt is jelenti, hogy nem tudjuk megőrizni a fikcionalizmus legfontosabb célkitűzését, az ontológiai elköteleződés megszüntetését. Bár egy bizonyos értelemben tagadjuk a lehetséges világok létezését – abban a klasszikus értelemben, ahogy a metafizikusok korábban beszéltek róluk, megfigyelőtől független dolgokról –, azt azonban nem tagadjuk,

hogy a tudományos közösség mint eszközt igenis használja a lehetséges világokat, így ezekre mint absztrakt artefaktumokra tekinthetünk.

Pontokba szedve a fentebb körvonalazott hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmus koncepciója a következő tulajdonságokkal rendelkezik: (a) a lehetségesvilág-beszédmód igazságalkotója a választott fikció, azaz többnyire Lewis 1986; (b) a lehetségesvilág-beszédmód egy explikációs eljárás; (c) nem gondolja azt, hogy a mindennapi modális állítások igazságalkotója Lewis 1986; (d) a választott fikció és a benne megjelenő hipotetikus entitások léteznek, (e) a fikciók, mint Lewis 1986, és a bennük megjelenő fiktív entitások, mint a lehetséges világok, absztrakt artefaktumok. Az álláspont a „hagyományos” lehetségesvilág-fikcionalizmus erős változatával szemben áll a (c), (d) és (e) pontok miatt. A gyenge változattal szintén ellentmondásban áll, hiszen szemantikai szerepet szán a fikciós operátornak a tudományos nyelvben.

A fentebb bemutatott hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmus ebben a – nem teljesen kidolgozott – formájában inkább csak egy javaslat arra nézve, hogy miként reformálhatjuk meg a lehetségesvilág-fikcionalizmus korábbi változatait. E változatokkal szemben ugyanis – ha elfogadjuk a propozícióelméletet és a direktreferencia-elméletet – felvethető az a probléma, hogy nagy valószínűséggel nem képesek megkerülni az ontológiai elköteleződéseket, ami alapvető céljuk lenne. Ám még ha sikerrel járnának is ebben, az elméletnek az erős változata további, más jellegű ellenvetésekkel néz szembe. A hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmus egy olyan álláspont, ami kimondottan realista, és nem jelentenek neki kihívást az eddig ismert problémák. Ez azt mutatja, hogy a lehetségesvilág-fikcionalista számára nincs minden veszve, és az elmélet némileg módosított formájában továbbra is plauzibilis opciót képez a lehetségesvilág-metafizika területén.

Bibliográfia

BÁCS Gábor, KOCSIS László (2011), „Lewis a világok sokaságáról” *Magyar Filozófiai Szemle* [55] (4).

CARNAP, Rudolf (1950), *Logical Foundations of Probability*. Chicago, University of Chicago Press.

DOMBROVSZKI Áron (2015), „Referálnak-e a fiktív nevek? Kripke és Salmon a negatív egzisztenciális állításokról” *Elpis* [9] (1).

DOMBROVSZKI Áron (megjelenés alatt), „A lehetségesvilág-fikcionalizmus új elmélete” *Elips*
HUORANSZKI Ferenc (2001), *Modern metafizika*. Budapest, Osiris.

KOCSIS László (2016), *Az igazságalkotás metafizikája*. Budapest, L'Harmattan.

KRIPKE, Saul (2013), *Reference and Existence*, Oxford, Oxford University Press

LEWIS, David (1986), *On the Plurality of Worlds*. Oxford, Basil Blackwell

- NOLAN, Daniel (1997), „Three Problems for ‘Strong’ Modal Fictionalism” *Philosophical Studies* [87] (3).
- ROSEN, Gideon (1990), „Modal Fictionalism” *Mind* [99] (395).
- SAINSBURY, Mark (2010), *Fiction and Fictionalism*. London, Routledge,
- SALMON, Nathan (2005) „Nonexistence” In *Metaphysics, Mathematics and Meaning*, Oxford, Oxford University Press.
- SAUCHELLI, Andrea (2013), „Modal Fictionalism, Possible Worlds and Artificiality” *Acta Analytica* [28] (4).
- THOMASSON, Amie L. (1999), *Fiction and Metaphysics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- TÖZSÉR János (2009), *Metafizika*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TUBOLY Ádám Tamás (2012) „A lehetséges világok fikcionalista elméletének nehézségei” *Elpis* [6] (2).
- TUBOLY Ádám Tamás (megjelenés alatt) „Fikcionalizmus mint explikáció? Lehetséges világok és fiktív karakterek” In Szabó Erzsébet, Vecsey Zoltán, *Az irodalmi fikciók megértésének mechanizmusai*. Szeged, Grimm.
- VAN INWAGEN, Peter (1998), „Meta-ontology” *Erkenntnis* [48] (2).
- WOODWARD, Richard (2011) „Is Modal Fictionalism Artificial?” *Pacific Philosophical Quarterly* [92] (4).
- ZVOLENSZKY Zsófia (2012), „Against Sainsbury’s Irrealism About Fictional Characters: Harry Potter as an Abstract Artefact” *Magyar Filozófiai Szemle* [56] (4).
- ZVOLENSZKY Zsófia (2015), „An Argument for Authorial Creation” *Organon F* [22] (4).